

Zomertijd – Sanne Goetschalckx

Dictee

“De tijd tikt!” galmt de sikkeneurige stem van mijn grootvader decennia later nog na. Hij was een affreuze bullebak, zelfs tegen zijn kleinkinderen die elke zomer zijn vaste logés waren. In de zomervakanties werden we wekenlang onderworpen aan zijn tirannie. Voor ons geen langoureuze luilekkerdagen, zorgeloze zwembadbezoekjes of godsonmogelijke choreografieën in de tuin. ‘s Ochtends voor dag en dauw werden we vilein gewekt om handenarbeid te verrichten, het ene klusje nog curieuzer dan het andere. Praten of giechelen was daarbij uit den boze. We werden gedrild om elk bevel onmiddellijk en dociel uit te voeren. Soms lag er enkel een lijstje op de ovale keukentafel waarop stond welke klussen hij geklaard wilde zien:

- het beddengoed gestreken
- de oprijlaan geschrobd
- de lambrisering geolied

Werken was goed voor het kweken van karakter, meende grootvader. Wij vonden hem een dictator, hij duldde namelijk geenszins tegenspraak. We luisterden naar hem, de zeitgeist was toen zo. Het maakte ons ellendig en klein. Tot op een excellente dag in augustus ...

Meerkeuzewoorden

Terwijl grootvader onderuitgezakt met een whisky'tje een tv-programma over orang-oetans aan het bekijken was, werd mijn oudste nicht geacht de gezelschapsspelletjes in het art-decodressoir op alfabet te klasseren. Toen grootvader met een geërgerde zucht opmerkte dat de jaloerieën nog niet neergelaten waren, moet er iets in haar zijn geknapt. Ze legde een doos mens-erger-je-niet ostentatief voor hem op de salontafel en begon de lamelletjes te sluiten. Toen ze de doos weer vastnam, maakte ze oogcontact met grootvader en liet ze haar blik langs zijn arm naar het whiskyglas glijden. Hij moet haar confuus hebben aangekeken, alsof hij niet kon uitmaken of het gebaar nu expres was of niet. Uit zijn open mond gleed zelfs een druppel whisky zijn baard in. Hij keek de rest van de documentaire nors en zwijgend uit.

Later die avond fluisterde mijn nicht dit verhaal vol excitatie toen we met alle kleinkinderen om acht uur 's avonds in bed lagen. Dat was volgens de wandklok in de woonkamer het uur waarop we eindelijk werden verlost van onze corvees. We lagen met zijn tien verdeeld over vier krakkemikkige bedden en we luisterden met open mond naar haar verhaal. Onze nicht was een rebel, een opstandeling, een geus. Ze moest het verhaal wel vijf keer herhalen. Elke keer vergrootte ze grootvaders reactie uit. In de vijfde versie spuwde hij zelfs een mondvul whisky uit over het bordspel.

Ze had iets in gang gezet, een kleine vonk geworpen in het kruitvat van onze strijd lust. Er ontstond een samenzwering onder de kleinkinderen. Elk van ons probeerde, zo onopvallend mogelijk, een vorm van verzet te plegen ten aanzien van grootvader. Om acht uur werd er gerapporteerd vanuit de bedden. We keken elke dag reikhalzend uit naar dit moment, dat we omdoopten tot 'klein verzet grote pret'.

Jolijt hadden we zeker, maar we moesten dit zo geruisloos mogelijk uiten, want grootvader was allerminst Oost-Indisch doof. Elke vorm van groepsbinding werd namelijk afgestraft en mijn broer heeft een hele nacht op de gang moeten staan omdat hij de slappe lach kreeg toen hij probeerde te rapporteren dat hij voor grootvader thee had gezet met rioolwater. Mijn broer moet die nacht geen oog dichtgedaan hebben, maar hij voelde zich de volgende ochtend frisser dan ooit. De rest van de kleinkinderen liep de volgende ochtend rond met bijtsporen op de handen, afdrukken van de pogingen om niet hardop te schuddebuiken.

Elke avond waren er wel een of meer verhalen die ons de volgende dag door hielpen. Zo was er de anekdote van mijn neef, die grootvader een kom soep met een beperkt aantal vermicellilettertjes opdiende. Grootvader lepelde onwetend het woord 'kontlikker' naar binnen, terwijl hij nota bene aan grootmoeder vertelde hoe hij altijd zelf aan zijn carrière heeft moeten werken om er te raken. Twee van mijn nichten tailleerden al zijn broeken zodat ze net te strak zaten, als een knellend korset. Mijn zus zorgde voor een korte elektriciteitsstoring tijdens de beslissende minuut van een belangrijke voetbalmatch.

Slot

Op de laatste avond werd mij gevraagd wat ik had uitgespookt. Ik had namelijk nog geen enkel verhaal verteld. “Simpel,” antwoordde ik. “Elke dag heb ik de wandklok stiekem 5 minuten vooruitgezet. Ik wilde elke dag wat minder lang klusjes en wat meer tijd voor pret.” En zo komt het dat ik, nu bijna 50 jaar later, de laatste zondag van maart met alle plezier mijn klok verzet.

Een woordje uitleg

sikkeneurige

Met een *s*, een *e* en een dubbele *k*. Is een eeuwenoude verbastering van het Franse *chicaneur* ‘pietlut, zeurpiet’.

affreuze

Met een *z*. Verbogen vormen van bijvoeglijke naamwoorden van vreemde herkomst die eindigen op een lange klinker + *s*, worden geschreven zoals ze worden uitgesproken, met een [z]. Andere voorbeelden zijn *ambitieux* - *ambitieuze*, *dubieus* – *dubieuze*, *nerveux* - *nerveuze*.

logés

Met accent aigu op de *é* en met de meervouds-*s* eraan vast. In de algemene betekenis ‘persoon die als gast blijft slapen’, schrijven we *logé* met één *é* met daarop een accent aigu. De meervouds-*s* schrijven we daar gewoon aan vast. Vergelijkbaar zijn *cafés*, *coupés* en *attachés*.

wekenlang

Aaneen. Sommige combinaties van een maataanduiders (zoals *week*, *jaar*, *kilometer*) en een bijvoeglijk naamwoord dat een meetbare eigenschap aanduidt (zoals *lang*, *hoog*, *ver*), worden in één woord geschreven. Zulke combinaties worden als samenstellingen beschouwd. Het gaat om veelgebruikte, ingeburgerde combinaties, die aaneengeschreven in de woordenboeken zijn opgenomen. Andere voorbeelden zijn *maandenlang*, *jarenlang*, *kilometerslang*, *metershoog*, *mijlenver*.

langoureuze

Met de oorspronkelijke Franse *ou*, en met een *z*. Vergelijk daarvoor met *affreuze* hierboven.

zorgeloze

Zonder *n*. In afleidingen met het achtervoegsel *-loos* schrijven we geen tussen-*n* tussen het grondwoord en het achtervoegsel: *besluiteloos*, *grenzeloos*, *ideeëloos*, *kosteloos* enzovoort.

choreografieën

Achteraan met *i*, dubbele *e* en *n*. Het trema staat op de laatste *e*. Dat heeft met de klemtoon te maken. Als de *-ie* in het meervoud beklemtoond is, schrijven we twee *e*'s, met een trema op de tweede *e*. Als de *-ie* in het meervoud onbeklemtoond is, schrijven we maar een *e*, met daarop een trema. Zoals in *poriën* en *bacteriën*.

's Ochtends

Met apostrof, kleine *s*, een spatie en dan een hoofdletter *O*. Normaliter krijgt het eerste woord van de zin een hoofdletter, maar als dat eerste woord met een apostrof begint, verspringt de hoofdletter naar het tweede woord.

vilein

Met één */* en met *e* en *i*. We hebben *vilein* al in de late middeleeuwen met één */* ontleend uit het Frans en dat is zo gebleven. De Franse spelling met *ai* werd wél vernederlandst naar *ei*, om de uitspraak beter weer te geven.

curieuzer

Met een *z*. Vergelijk met *affreuze* en *langoureuze* hierboven.

uit den boze

Het lidwoord *de* krijgt er een *-n* bij, *boze* niet. *Uit den boze* betekent eigenlijk 'uit de duivel (geboren)'. *Boze* is van oudsher een mannelijk zelfstandig naamwoord. Na een voorzetsel kreeg het lidwoord *de* bij zulke woorden een naamvals-*n*. In een aantal vaste combinaties is die oude naamvalsvorm gehandhaafd. Bijvoorbeeld: *aan den lijve*, *in den beginne*, *in den vreemde*, *om den brode*.

onmiddellijk

Onmiddellijk wordt met twee */*'en geschreven omdat het een afleiding is van het woord *middel*, dat op een */* eindigt, met het achtervoegsel *-lijk*, dat met een */* begint. Die twee */*'en worden behouden, omdat volgens het beginsel van de gelijkvormigheid woorden en woorddelen zo veel mogelijk op dezelfde manier moeten worden gespeld

- onmiddellijk (= on- + middel + -lijk)

- adellijk (= adel + -lijk)

De meeste afleidingen op *-(e)lijk* hebben maar één *l*, omdat het grondwoord niet op een *l* eindigt.

- gemakkelijk (= gemak + -elijk)
- lichamelijk (= lichaam + -elijk)
- redelijk (= rede + -lijk)

ovale

Als we het bijvoeglijk naamwoord *ovaal* verbuigen, krijgt het een *-e* achteraan: *een ovale tafel*. Vergelijkbaar zijn *een ronde tafel*, *een vierkante tafel*.

geschrobd

Met een *-d*. *Geschrobd* is het voltooid deelwoord van *schrobben*. We voegen de uitgang *-d* toe aan de stam, omdat je ook een *d* hoort in de verledentijdsvorm: *wij schrobden*.

geolied

Zonder trema op de *o*, omdat er bij de opeenvolging van *e* en *o* geen sprake is van klinkerbotsing: de *e* en de *o* zullen door niemand als één klank gelezen worden. Vergelijkbare voorbeelden zijn: *geopend*, *geofferd*, *geoefend*.

zeitgeist

Met kleine letter. In het Duits worden alle zelfstandige naamwoorden met een hoofdletter geschreven. In het Nederlands schrijven we Duitse woorden klein als het soortnamen zijn.

whisky'tje

Met apostrof. Als het grondwoord eindigt op een *y* die volgt op een medeklinker, gebruiken we een apostrof in het verkleinwoord: *baby'tje*, *hobby'tje*, *whisky'tje*.

tv-programma

De afkorting *tv* is een initiaalwoord; dat is een verkorte vorm die uit de beginletters van woorden is samengesteld en letter voor letter wordt uitgesproken. Een initiaalwoord dat als soortnaam gebruikt wordt, schrijven we met kleine letters: *tv*, *pc*, *gsm* enzovoort.

orang-oetans

Leenwoord uit het Maleis. De letterlijke betekenis is 'bosmens'. De officiële spelling is met koppelteken.

art-decodressoir

Met koppelteken. In samenstellingen met uitheemse woordgroepen (zoals *art deco*) schrijven we een koppelteken tussen de delen van de woordgroep.

klasseren

Met *k*, net als *klasse* en *klasement*. Komt van het Franse werkwoord *classer* waarvan de *c* al lang geleden in het Nederlands werd veranderd in een *k*. In verwante maar recenter ontleende Franse leenwoorden zoals *classeur* en *classificatie*, is de Franse *c* wel behouden.

jaloerieën

Met een *o* en een *e* en een *z*. Lang geleden ontleend aan het Franse *jalousie* (met een *o* en een *u* en een *s*), maar de spelling is al lang geleden vernederlandst.

lamelletjes

Met één *m* ontleend uit het Frans.

confuus

Met *c*. Leenwoord uit het Frans waarin de oorspronkelijke *c* behouden is gebleven.

excitatie

De betekenis is 'staat van opgewondenheid'. We schrijven het met een *c* na de *x*. Denk ook aan het verwante Engelse woord *excited* en het Franse *excité*.

corvees

Zonder accent aigu op de eerste *e*. In Franse leenwoorden schrijven we alleen uitspraaktekens als ze nodig zijn voor de uitspraak in het Nederlands. Dat is hier niet geval: *corvee* eindigt al op een dubbele *e* en wordt dus ook zonder het teken goed uitgesproken.

verdeeld

Met *-d*. In de zin *We lagen verdeeld over vier bedden* gaat het om het voltooid deelwoord van *verdelen*. Aan de stam *verdeel* voegen we de uitgang *-d* toe; dezelfde *d* die je ook hoort in de verledentijdsvorm *verdeelde(n)*.

geus

Met kleine letter. In het rijtje met *rebel* en *opstandeling* gaat het hier om *geus* in de betekenis 'persoon die zich tegen het gezag keert'. Het gaat om een gewone soortnaam, en dus schrijven we *geus* klein.

vergrootte

In de zin *Ze vergrootte grootvaders reactie uit* gaat het om de verleden tijd van het werkwoord *vergroten*. De stam van *vergroten* is *vergroot*, met dubbele *o* en *t*. Om de

verleden tijd te vormen, voegen we *-te* toe aan de stam. Zo krijg je dus een dubbele *o* en dubbele *t*.

(Het gaat hier niet om *vergroten* – met enkele *o*, enkele *t* en een *e*. Dat is de verbogen vorm van het bijvoeglijk gebruikte voltooid deelwoord *vergroott*. Een voorbeeld daarvan is *de vergrote foto*, met enkele *-o-* en enkele *-t-*, zoals in *de grote foto*.)

grootvaders reactie

Zonder apostrof. Als het grondwoord eindigt op een medeklinker, schrijven we de bezits-*s* eraan vast.

kruitvat

Met *-t*. Er was al een eeuwenoude tendens om het ‘schietpoeder’ met *-t* te spellen en ‘plant en kruiderij’ met *-d*. Die tendens werd ten slotte in de 19e eeuw vastgelegd (de spelling-De Vries en Te Winkel [1866]).

jolijt

Met *i* en *j*. Dus met de ‘lange’ *ij*.

(De spelling van woorden met *ei* of *ij* hangt af van de herkomst van het woord. Wat wij vandaag op verschillende wijze schrijven maar op dezelfde manier uitspreken (bijvoorbeeld *leiden* ‘leiding geven’ en *lijden* ‘afzien’), werd vroeger ook op verschillende wijze uitgesproken: de *ei* neigde meer naar [ee], de *ij* meer naar [ie]. *Jolijt* is oorspronkelijk een afleiding van het Frans *joli*.)

Oost-Indisch doof

Met twee hoofdletters en een koppelteken. De verbinding *Oost-Indisch doof zijn* [eigenlijk ‘zich op een Oost-Indische wijze doof houden’] betekent ‘doen alsof je iets niet hoort’. *Oost-Indisch* is een afleiding van de aardrijkskundige eigennaam *Oost-Indië* en behoudt de hoofdletters en het koppelteken.

schuddebuiken

Zonder tussen-*n*. Als het linkerdeel van een samengesteld werkwoord een werkwoordstam is, schrijven we geen tussen-*n*. Vergelijkbaar zijn *trekkebenen*, *knarsetanden* en *spelevaren*.

anekdote

Met *k*. Doorgaans worden woorden die we rechtstreeks uit het Grieks ontleend hebben, in het Nederlands met een *k* gespeld: *anekdote*, *akoestiek*, *elektrisch*, *katheter*.

vermicellilettertjes

Aaneen. Dit woord is een samenstelling van twee zelfstandige naamwoorden. Samenstellingen schrijven we aaneen.

korset

Met *k*. Het is een Frans leenwoord waarvan de oorspronkelijke *c* al lang geleden in het Nederlands werd veranderd in een *k*.